

Formidling

En karakteristik af forskellige formidlingsforståelser og deres kommunikationsteoretiske og forskningstypologiske grundlag

Af Jens Gudiksen

Abstract

Med udgangspunkt i formidlingsbegrebets flertydige status er det artiklens formål at identificere og karakterisere grundlæggende forskellige begrebslige betydninger af formidling med særligt henblik på at formulere en formidlingsopfattelse, der ser formidling i et socialt forandringsperspektiv. Der formuleres i artiklen en formidlingsbegrebslig systematik, der afgrænser væsensforskellige forståelser af formidling. Disse forståelser benævnes som henholdsvis formidling som transmission, formidling som udveksling og tolkning af betydning og formidling som forandring. Formidlingsforståelserne fremlægges på baggrund af en karakteristik af dels formidlingsbegrebets relationer til kommunikationsteoretiske positioner og dels dets forhold til forskellige samfunds- og humanvidenskabelige traditioner og forskningstyper. Formidling forstås i artiklen i lighed med kommunikations- og forskningsprocesserne som et relationelt fænomen. Differentieringen i forskellige formidlingsforståelser og formidlingsbegreber baseres derefter grundlæggende på, om relationer i denne sammenhæng forstås som indre eller ydre forhold. Artiklen diskuterer afslutningsvis betydningen af, at de formidlingsforståelser og de formidlingsformer, der anvendes i en given sammenhæng, korresponderer såvel indbyrdes som med det genstandsområde, de lægges ned over. Denne principielle problemstilling eksemplificeres ved en kort diskussion af, hvad der sker med viden, når den formidles gennem teknologisk-instrumentelle former.

*Jens Gudiksen er lektor ved Institut for Biblioteksudvikling, Danmarks Biblioteksskole, Aalborg.
jg@db.dk*

Indledning

Formidlingsbegrebet anvendes i mange betydninger og på forskellige teoretiske og praktiske niveauer i en mangfoldighed af forskelligartede institutionelle og saglige sammenhænge. Det umiddelbart upræcise og lidt diffuse ved begrebet begrundes således også ofte med henvisning til dets situationsbundne og situationsafhængige karakter. Vi taler således om informationsformidling, personlig formidling, faglig formidling, kultur formidling, elektronisk formidling m.v. Når begrebet, på trods af dette generelt upræcise præg alligevel har haft og fortsat har en så vedholdende brugsværdi, er det netop forbundet med det upræcise og flertydige. Begrebet er brugbart, fordi det formår at favne en række komplekse problemstillinger vedrørende fx viden, læring, dannelse, kommunikation, som er centrale i alle samfund og kulturer til alle tider, og som rækker ud over modelnet eller den flygtige tendens. Begrebsanalytisk betragtet er formidlingsbegrebet således også særdeles komplekst og kan rummes og formuleres i relation til flere forskellige vidensformer og udspringe af og repræsentere mange forskellige interesser.

Begrebet er således med Connollys udtryk (Connolly, 1993), et såkaldt "essentially contested concept" – et begreb med en vag konceptuel kerne og med en essens, der kan gøres til genstand for uenighed, ligesom fx begreber som frihed, retfærdighed og lignende. Sådanne begreber har, ifølge Connolly, særlige kendetegn. De er internt komplekse, dvs. begrebet har flere dimensioner (viden, værdier, handlen, fær-

digheder, holdninger mm). Endelig er de åbne, hvilket betyder, at der er stort spillerum for fortolkning og anvendelse.

På trods af disse træk ved formidlingsbegrebet er det dog muligt historisk at identificere midlertidige forholdsvis stabile udlægninger og forståelser af begrebet indenfor afgrænsede domæner. Det er således også muligt med en bibliotekshistorisk synsvinkel og ramme at identificere sådanne perioder og også hegemoniske skift i samme (Gudiksen, 1980). En givet dominerende forståelse af begrebet betyder dog ikke, at konkurrerende betydninger, fortolkninger og anvendelser af begrebet udkonkurreres. De eksisterer samtidigt side om side som mere eller mindre aktive fortolknings- og anvendelsesmuligheder og vil som oftest også afspejle forskellige dominerende forståelser af begrebet i forhold til forskellige områder af biblioteksvirksomheden. Denne virksomheds mangfoldighed lægger også op til en mangfoldighed i formidlingsformer, men det er ikke artiklens formål at vurdere formidlingsformer i praksis-sammenhænge. Det er derimod det almene, epistemologiske grundlag for formidlingsbegrebet der har min interesse her. Jeg vil således i det følgende forsøge at afdække forskellige forståelser og grundlagsbestemmelser af formidlingsbegrebet.

Det er artiklens formål dels at identificere dette grundlag og karakterisere de mest almindelige og anvendte forståelser af formidling. Min hovedintention er især at fremlægge en formidlingsforståelse, der tager sit udgangspunkt i opfattelsen af formidling som væsentligst et socialt fænomen, og som sammenhængende hermed ser formidling ud fra et potentielt forandringsperspektiv.

Diskussionen af formidlingsbegrebet i artiklen bygger på den forforståelse, at der er flere grundlæggende forskellige formidlingsbegreber med hensyn til epistemologiske og metodologiske udgangspunkter, og at disse udspringer af og retter sig mod forskellige praksissammenhænge. Identificeringen og karakteriseringen af disse forskellige udgangspunkter vil jeg nærme mig ved at diskutere formidlingsbegrebet i forhold til kommunikationsteoretiske traditioner og almene videnskabelige forskningstraditioner og forskningstyper.

Formidling som relationer

At formidle betyder ifølge Nu Dansk Ordbog at forsøge at viderebringe noget ved at fungere som forbindelsesled. En formidler er således en person, der udbreder viden om noget eller en person, der optræder som forbindelsesled. Dvs. formidlingsbegrebet således indrammer og rummer noget grundlæggende relationelt i betydningen at være forbindelsen, der sætter nogen eller noget i relation til noget andet og formidler principielt her igennem informationer, budskaber, viden, oplevelser m.m. Formidlingsbegrebet placerer sig således i centrum af en meget grundlæggende filosofisk diskussion. En diskussion der forsøger at bestemme på hvilke måder, vi kan opfatte noget forholde sig til noget andet.

En sådan diskussion må naturligvis differentieres og nuanceres i forhold til hvilke fænomener, der er tale om. Om det drejer sig om tingsverdenen, elektroniske data, budskaber i et litterært værk eller etableringen af et fællesskab mellem mennesker, viderebringelse af kulturelle normer og værdier m.m. I en formidlingssammenhæng bliver det af afgørende betydning, hvordan relationerne mellem det der formidles, det der formidles og det der formidles til forstås.

Indledningsvis vil jeg her helt alment udskille tre principielt forskellige forståelser af, hvordan noget kan opfattes at forholde sig til noget andet. Det gør jeg ved at anvende begreberne om *udvendighed*, *identitet* og *indvendighed*, som Dag Østerberg (Østerberg, 1996) i sin tid formulerede med henblik på at identificere grundlæggende forskellige forståelsesformer eller forhold mellem værender, som han udtrykte det.

Et udvendigt eller ydre forhold mellem to værender, hændelser eller genstande foreligger, ifølge Østerberg, når hver enkelt af dem kan betragtes for sig, uafhængig af den anden og hvad den er (hvad enten den anden er eller ikke er). Han anvender som illustration perlerne i en perlekæde. Hver enkelt perle er uafhængig af at være på samme snor som de andre perler – der er tale om et ydre forhold mellem perlerne. Man kan også tænke på Humes kendte bestemmelse af forholdet mellem årsag og virkning, der endte med at blive bestemt som et udvendigt forhold. I et *identisk forhold* er de enkelte værender, genstande m.v. identiske med sig selv, lukkede om sig selv, uden nogen henvisning til noget uden for sig selv.

Østerberg anfører som eksempel her de enkelte dele i et udvendigt forhold. De er identiske med sig selv. Forholdet mellem det identiske og udvendige forhold sammenligner Østerberg i øvrigt med den klassiske skillelinie mellem analytiske og syntetiske forhold¹. Ved *et indvendigt eller indre forhold* mellem to værender er de to værender hver især hvad de er ved den anden. De viser gensidigt hen til hinanden. De er ikke identiske med sig selv, men er hvad de er i kraft af hinanden. De udgør tilsammen en enhed. Man kunne her tænke på et musikstykke som eksempel. Alle delene må forstås ved hinanden og ved helheden og helheden må forstås ved delene – men som indre forhold. Sættes disse grundlæggende almene forståelser af hvordan noget kan forholde sig til noget andet i forhold til forståelser af formidling, kan jeg nu indledningsvis sige, at formidling grundlæggende kan opfattes som relationer mellem en formidler, det der formidles og det der formidles til, som enten ydre, identiske eller indre forhold. Jeg vælger her at betragte Østerbergs identiske forhold som et element i og perspektiv ved det udvendige forhold og vil således ikke i artiklen beskæftige mig særskilt med denne kategori.

Formidling forstået som udvendige forhold

Det er tydeligt, at formidlingsprocessen i en sådan enkel formuleret opstilling som ovenfor har tydelige paralleller til kommunikationsprocessen, som denne almindeligvis opstilles på simpel form. Dvs. som relationen mellem afsender – budskab – modtager. Og på samme måde som man begrebsligt og forståelsesmæssigt kan fokusere forskelligt på kommunikationsprocessens delementer og relationerne mellem disse, er det samme tilfældet, når vi har med formidling at gøre. Og det, der grundlæggende bestemmer gyldigheden i den måde, vi der ser processen på, har således at gøre med, om der er tale om ydre eller indre relationer mellem delementerne i processen. Og om det er tilfældet har så med den kontekst at gøre, som formidlingen er placeret i. Herunder hvad det er for fænomener formidlingen vedrører, fx om det, som nævnt tidligere, drejer sig om tinglige fænomener eller sociale eller kulturelle fænomener. Dette vendes der tilbage til i artiklen. Formidling og kommunikation kan siges at være nært beslægtede fænomener, der i konkret brug og ofte også begrebsligt overlapper hinanden et langt stykke hen ad vejen. Kommunikation som begreb er dog som oftest karakteriseret ved i sin betydning at være mere *inter-*

aktivt sammenlignet med formidling. I denne artikel fokuseres der primært på det relationelle ved begreberne, og på dette niveau og i denne sammenhæng er problemstillingerne de samme, hvad enten der er tale om formidling eller kommunikation. Jeg vil derfor begynde med at karakterisere to dominerende opfattelser af kommunikation, der samtidig i deres forståelsesgrundlag afspejler de to hyppigst forekommende måder at forstå formidling på.

John Fiske (1990) definerer i en generel introduktion til kommunikationsteoretiske positioner kommunikation som ”social interaction through messages” (ibid. s. 2). Denne definition kunne også et stykke ad vejen dække en definition af formidling og være i nogenlunde overensstemmelse med bestemmelserne i ordbogen ovenfor. I en formidlingsbegrebslig sammenhæng vil oversættelsen til dansk af *message* dog i sig selv signalere forskellige opfattelser af formidlingsprocessen. *Message* kan fx oversættes ved såvel *meddelelse* som *budskab*. Termer der signalerer forskellig mere eller mindre neutral eller værdimæssig substans og lægger dermed forskelligt op til krav om fortolkning og/eller registrering.

Fiske identificerer to skoledannelser i studiet af kommunikation. Den første ser kommunikation som *transmission af meddelelser* og fokuserer på afsender og modtagers kodning og afkodning af meddelelser og hvilke former/kanaler/medier, der kommunikeres ad og i. Interessen er endvidere her meget fokuseret på effektivitet og nøjagtighed. I en formidlingsbegrebslig sammenhæng møder vi det samme udgangspunkt i opfattelser af formidling som en proces hvor nogen formidler, i betydningen overfører, noget til en anden eller andre. I det omfang det, der formidles, har en mindre eller en anden effekt end den, der var tilsigtet, er der, med et sådan udgangspunkt, tale om en ikke optimal formidling. Det drejer sig her om en kommunikations- og formidlingsforståelse der i sin grundopfattelse og tankegang er først og fremmest lineær. Dette kommer også til udtryk ved at man, med et sådant udgangspunkt i sin selvforståelse, i tilfælde af en ikke optimal formidling, vil gå logisk rationelt retrospektivt til værks og forsøge at identificere hvor fejlen kan lokaliseres i forløbet (hos formidleren, i mediet m.v.). Sammenholdt med Dag Østerbergs begreber vil en sådan formidlingsopfattelse således bygge på en forståelse af forholdet mellem elementerne i formidlingsprocessen som udvendige forhold.

Den anden kommunikationsteoretiske skoledannelse Fiske refererer til ser kommunikation som *produktion og udveksling af betydning (meanings)* (ibid. s.2). Her er interessen rettet mod at belyse hvordan information, viden eller tekst interagerer med mennesker med det formål at skabe mening og betydning i en kulturel kontekst. I en formidlingsbegrebslig sammenhæng opfattes en ikke optimal formidling i forhold til det intenderede her ikke nødvendigvis som fejl ved selve formidlingsprocessen, men kan skyldes en række andre mulige forhold - fx kulturelle forskelle mellem formidler og den der formidles til, flertydigheden i budskabet eller lignende. Sammenholdt med Østerbergs terminologi er der også i denne formidlingsopfattelse tale om, at bestanddelene, dvs. formidleren, det der formidles, konteksten der formidles i, den der formidles til m.m., forstås som udvendige i forhold til hinanden. Som sådan sker der en potentiel gensidig påvirkning sted, men påvirkning på en udvendig måde. Dvs. de enkelte elementer i formidlingen forstås som grundlæggende bestemt ved sig selv. Det der formidles forstås således ved sig selv, og det er *fortolkningen* heraf, der ses som det menings- og betydningsdannende. Det er her fokus primært placeres. Med denne forståelse som grundlag flyttes fokus således i vidt omfang fra formidleren, hvor det væsentligst er placeret i transmissionsopfattelsen ovenfor, til recipienten dvs. den der formidles til.

De to opfattelser og forståelser af formidling, der her er ridset op i forhold til de benævnte kommunikationsteoretiske skoledannelser, *formidlingen som transmission* og *formidlingen som udveksling og tolkning af betydning*, udgør efter min opfattelse de dominerende formidlingsforståelser i vores almindelige omgang med begrebet. Det er endvidere de to opfattelser der som oftest kommer til udtryk, når vi taler om henholdsvis informationsformidling og kulturformidling. De bygger begge, som det er fremgået, hver på sin måde på en forståelse af relationerne i formidlingen som udvendige relationer.

Med den såkaldte *sproglige vending* i social- og humanvidenskaberne i 1980'erne og med fremkomsten af den vifte af diskursteoretiske retninger² der er kommet i dens kølvand, ser det umiddelbart ud som om, der her bliver fremlagt kommunikationsforståelser, der ser relationer på en ikke udvendig måde og som derfor måske også kunne bidrage til at karakterisere en formidlingsforståelse på et andet forståel-

sesgrundlag. Kommunikationen er centralt placeret i disse retninger, men erstattes begrebsligt af *diskurs*, hvilket ikke er tilfældigt. Jeg er således enig med Maja Hjerrild, når hun i en diskussion af kommunikations- og diskursbegreberne skriver:

”Jeg ser det som en mulig forklaring, at diskursanalytikere ikke anvender kommunikationsbegrebet i stedet for diskurs, fordi der ikke i kommunikation, lige som i diskurs, ligger en indforstået tilknytning til socialkonstruktivismen. Kommunikation og socialkonstruktivismen er de to ting, som er bindeleddet mellem diskursanalytikere, og som er grundlaget for, at diskursanalytikere fra forskellige uddannelsesinstitutioner, forskellige videnskabelige traditioner og med forskellige analysestrategier og kritiske mål finder sammen og fremstår som en ’bevægelse’”. (Hjerrild, 2005 s. 27)

Uden i denne artikel at gå ind i en nærmere analyse af de diskursanalytiske teoridannelser og metoder er det min vurdering, at diskursteoriene ikke kan levere det teoretiske bidrag, jeg her leder efter. De fleste diskursteorier bygger tydeligvis i deres analyser af *diskurser* på forståelser af relationerne i disse som udvendige forhold (fortolkende) og/eller identiske forhold (alt er i sproget). Begrænsningerne hænger sammen med det socialkonstruktivistiske fællestræk Hjerrild fremhæver ovenfor. Ligesom der er mange nuancer og forskelle hvad diskursteoriene angår, er der det naturligvis også, hvad opfattelser af det konstruktivistiske angår. Men fokus er for dem alle på konstruktionen af virkeligheden som først og fremmest sproglig dvs. det hviler på et nomotetisk og anti-realistisk filosofisk fundament. Et sådant udgangspunkt reducerer efter min opfattelse omfanget og rækkevidden af den konstruktionsforståelse, der ligger indbygget i Dag Østerbergs begreb om indvendige relationer. Jeg vil således i fortsættelsen slippe forbindelsen til kommunikationsbegrebet, når det drejer sig om at forsøge redegøre for et formidlingsbegreb, der bygger på en forståelse af relationer som indre forhold. I stedet vil jeg i fortsættelsen gennem en karakteristik af forskellige videnskabelige forskningstraditioner forsøge nærmere at begrunde grundlaget for et sådant formidlingsbegreb. Indledningsvis og for helhedens skyld vil de allerede karakteriserede *udvendige* forståelser af formidling også blive placeret i denne forskningstypologiske ramme.

Formidlingsforståelser og forskningstyper

Laila Launsø og Olaf Rieper (Launsø & Rieper, 1995) har formuleret en systematik vedrørende videnskabelige forskningstraditioner og anvender i den forbindelse betegnelsen *forskningstyper*, som jeg anvender i det følgende. De placerer begrebet på et abstraktionsniveau, der ligger under et egentligt videnskabsteoretisk niveau, men over niveauet for dataindsamlingsmetoder, analyse og fortolknings-teknikker. De benævner de forskningstyper, der er relevante, i forhold til de to formidlingsforståelser, der allerede er skitseret ovenfor, som henholdsvis en beskrivende/forklarende og en forstående forskningstype. Dvs. formidling forstået grundlæggende som transmission har tydelige paralleller til en beskrivende og forklarende forskningstype, ligesom formidling forstået grundlæggende som udveksling og tolkning af betydning har en tydelig forbindelse til en forstående forskningstype. Forskningstyperne har deres kendetegn fra de videnskabelige traditioner og videnskabsteoretiske udgangspunkter, de er udsprunget af. Habermas (Habermas, 1968) opdelte og benævnte tilsvarende disse traditioner som henholdsvis empirisk – analytiske videnskaber med teknisk beherskelse som en iboende erkendelses ledende interesse og historisk – hermeneutiske videnskaber med kulturel – praktisk fordragelighed som den iboende erkendelses ledende interesse.

Et væsentligt træk ved en forklarende/beskrivende forskningstype, der er i god overensstemmelse med en transmissions orienteret formidlingsopfattelse, er det, at det dominerende perspektiv er forskerens/formidlerens, ligesom der som kvalitetskriterier fokuseres meget på forhold som fx præcision, generaliserbarhed og forudsigelighed. En formidlingsopfattelse, der ser formidling ud fra et menings- og betydningstolkings perspektiv, har tilsvarende den forstående forskningstype som grundlag. Denne er karakteriseret ved, at det dominerende perspektiv er den udforskede og kvalitetskriterierne, man her forsøger at leve op til, kan karakteriseres ved termer som fx gyldighed, meningsudvidelse, provokationsværdi og kundskabsudvidelse.

Så vidt har fremstillingen identificeret og karakteriseret disse to forskellige grundforståelser af formidling med tydelige henvisninger til klassiske opdelinger i såvel kommunikationsteoretiske som videnskabshistoriske traditioner. Videnskabshistorisk

og forskningstypologisk er der den tredje position, der, i sin egen selvforståelse, overlejrer de to ovennævnte forståelser, for så vidt vi som her betragter formidling og formidlingsprocesser i det væsentlige som sociale fænomener. Launsø & Rieper beskæftiger sig med dette tredje udgangspunkt i deres forsknings- og videnskabelige systematiseringer. Launsø & Rieper taler om en handlingsrettet forskningstype. Det er med udgangspunkt i en uddybning af denne forskningstype, at jeg vil forsøge karakterisere det forståelsesmæssige grundlag for en formidlingsopfattelse, der ser relationer som indvendigt forbundne forhold.

Formidling som indvendige forhold

I en handlingsrettet forskning er indbygget et forandringsperspektiv, dvs. sigtet med forskningen er læring og forandringer i subjekter og sociale systemer, og kvalitetskriterierne er her således forbundet med, om netop forandring og læring finder sted. Om den er ønsket, og om den går i den rigtige retning ud fra de interesser, mål og problemstillinger, der er formuleret omkring forskningen. Forandringsperspektivet er kernen i en handlingsrettet forskningstype og det, der mest grundlæggende adskiller denne fra den beskrivende og forklarende forskningstype. I den handlingsrettede forskning tages der udgangspunkt i (alle) de handlende aktørers præmisser i den kontekst disse er indlejret eller materialiseret i. Til forskel fra den forstående forskningstypes dominerende perspektiv på den udforskede kan man sige, at den handlingsrettede forsknings dominerende perspektiv er interaktionens eller dialogens. Det dominerende perspektiv er både forskerens og den udforskedes. Jeg er herved tilbage ved betydningen af Østerbergs differentieringer med hensyn til, om forhold betragtes ud fra en indre eller en ydre logik. Et forandringsperspektiv er, hos Østerberg, på et socialfilosofisk niveau forbundet med en forståelse af interaktive og dialogiske processer som indre forhold. Ses formidling ud fra en sådan forståelse af relationerne mellem formidleren, det der formidles og recipienten som indvendige relationer, giver det ikke mening, at opdele formidlingsprocessen i et sekventielt forløb med delementer, som det sker i transmissions- og tolkningsforståelserne af formidling. En sådan opdeling reducerer virkeligheden. Det, vi med en indvendig forståelse har med at gøre, er *formidlingen selv*, og ikke *formidlingen mellem eller via delementer*. Det er udfoldelsen af denne op-

fattelse, der kan danne grundlaget for et formidlingsbegreb, der er bundet til forandringsperspektivet.

Jeg vil forsøge at tydeliggøre denne pointe ved at begynde med at konstatere, at der potentielt finder formidling og forandring sted hele tiden, når vi har med sociale fænomener at gøre. Som oftest forbinder vi i en konkret virkelighed dog mest en hensigtsbestemt forandring med begrebet formidling. Formidlingen er således et bestemt forhold mellem os og vores omverden, et målrettet forhold. Formidlingen skal virkeliggøre et eller andet endnu ikke virkeliggjort for nogen - det der er vores hensigt. Formidlingen, i det omfang det som her forstås som en handling, løber således ind i det problem, som også handlingsteorien kæmper med, når den bygger på en udvendighedstænkning. Nemlig om og i hvilket omfang formidling/handlingen bestemmes af sin hensigt, dvs. *fortiden*, eller af sit mål, dvs. *fremtiden*. Hvis der er tale om formidling/handling i umiddelbar, præ-reflekteret forstand, er problemstillingen ikke relevant, når den betragtes ud fra en indvendighedstænkning og logik. Dag Østerberg (1971) diskuterer denne problemstilling vedrørende det, han også kalder umiddelbare præreflektive handlinger og siger herom:

”Den umiddelbare handling *er* en virkeliggjørelse, men av hvad, av *hvilken* hensigt? Det viser sig gennem handlingen selv, idet hensikten skapes under handlingsforløpet. Enhver handling er hensigtsbestemt, men ikke av noen *bestemt*, på forhånd klart fornemmet hensikt. Handlingen virkeliggjør hensikten, som ikke ”forelå” fullt ferdig som en plan for handlingen. Når det gjelder den umiddelbare handling, må vi i steden si at planen endrer seg, ja, først tager form under utførelsen, slik at først handlingen viser hvad hensikten *var*.” (Østerberg, 1971 s. 18)

Det er først med refleksionen, at vi ser en handlings hensigt. Når vi ikke kan forstå andres adfærd, tyder vi den som hensigtsfuld ud fra en tænkt hensigt. Dvs. handlingen bestemmes ved hensigten – nutiden ved fortiden. Har vi ingen vanskeligheder ved at forstå den andens handling er retningen den modsatte dvs. fortiden bestemmes ved nutiden eller hensigten ved handlingen. *Et handlingsforløb er således grundlæggende flertydigt*. Den flertydige udfoldede handling bliver til den udfoldede skabte hensigt, og *refleksionen er en entydiggørelse* af denne flertydighed.

”Handlingen er et flertydig forhold mellom fremtid, nåtid og fortid, og dette forholdet er af andre blitt betegnet som *dialektisk temporalitet* eller *tid-lighet*. Et dialektisk forhold er et vesensmessig flertydig forhold, og udfoldelsen av slike forhold såvel som beskrivelsen av denne utfoldelsen kalles *dialektikk*. Dialektikken er flertydighetens logikk.” (ibid s. 24).

Som nævnt tidligere forbinder vi som oftest formidling med hensigtsbestemte forandringer dvs. netop som reflekterede handlinger. Formidling er her handling, der bygger på en plan eller en ide, der er bestemt på forhånd. Handlingen er således her på en måde en gentagelse af en handling, der allerede *er* foretaget i refleksionen, dvs. der i den logik ikke forekommer noget egentligt *nyt* i forbindelse med handlingen. Østerberg benævner sådanne handlinger som middelbare handlinger og siger om disse:

”Den middelbare handling tilsikter entydighed, den er et forsøk på å spalte hensikt og handling og la den ene følge som en gjentakelse av den andre. Dette forsøket lykkes aldri helt, det umiddelbare undertrykkes aldri helt, og den entydige handling bliver derfor en grense som handlinger kan tendere mot i større eller mindre grad” (ibid. s. 25)

Opfattes formidling ud fra en dialektik, der forstås med baggrund i en indvendighedslogik, er det således, som nævnt, ikke muligt at opløse og entydiggøre relationerne mellem delementerne i formidlingsprocesser. Der er tale om dialektiske forhold og som sådan flertydige forhold. Det der *er*, er som sådan udelelig. Det er *formidlingen selv* - som handling.

Et sådant forståelsesmæssigt udgangspunkt belyser samtidigt, hvorfor det ikke er muligt i forbindelse med sociale interaktive processer generelt, og således heller ikke når det drejer sig om formidlingsprocesser, entydigt og på forhånd at sikre en hensigts realisering i fuld overensstemmelse med vores oplevelse af det, der *lå* i den.

At dette ikke er muligt, kan lyde som en banal registrering, men det er ikke desto mindre opnåelsen af en sådan entydighed mellem hensigt og effektueringen af samme, der kendetegner de meste af vore bestræbelser i kommunikative og formidlingsmæssige sammenhænge. Men det er kun med baggrund i en reflekteret hensigt og opfattelsen af interaktio-

nen som en ydre relation, at bestræbelsen kan give mening, dvs. opfattelsen af at entydigheden er en mulighed.

Denne pointe kan yderligere nuanceres, når det drejer sig om netop formidling specielt i forbindelse med *social interaktion*. Social interaktion drejer sig om *gensidige* dialektiske processer, dvs. hvor jeg ikke kan finde hensigten i min egne handlingers spor, sådan som det er potentielt muligt, når jeg handler i forhold til tingsverdenen. Når jeg fx samarbejder med andre, genfinder jeg ikke nødvendigvis min hensigt i mine egne spor, for hvad jeg har gjort afhænger af *den andens* opfattelse af, hvad jeg har gjort. Min handling spaltes sig i min handling-for-mig og min handling-for-den-anden. Det er denne spaltning og gensidige dialektik, der samtidig er grundlaget og forudsætningen for, at vi overhovedet bliver i stand til at opleve og reflektere over os selv. Dvs. formidlingen bliver et spejlingsfænomen. En filosofisk og teoretisk pointe, der følger tankegange tilbage til Hegel (Hegel, 2005) og Mead (Mead, 1934), og som på det seneste teoretisk er reaktualiseret i forbindelse med især Axel Honneth's arbejder med begrebet anerkendelse (Honneth, 1996).

Formidlingsbegrebet giver, når det forstås som et relationelt gensidigt dialektisk begreb, associationer til nyere fænomenologiske tænkere. K. E. Løgstrups diskussioner af sansningens problem kan være en illustration af dette - uden sammenligning i øvrigt med hensyn til forskellighederne i det filosofiske udgangspunkt.³

Løgstrup siger:

”To adgange har vi til den på forhånd givne virkelighed, to erkendelsesmuligheder, sansningen og sproget. Kun synes det som om begge, hver på sin maner, alligevel udelukker ethvert kendskab til universet. Universets enevældige nærvær i sansningen synes at give os en eminent chance for at kende universet. Kun fratager afstandsløsheden os chancen, for hvad vi ikke kan komme på afstand af kan vi ikke forstå. Med den ene og samme ejendommelighed, med afstandsløsheden, både giver og fratager sansningen os muligheden for at kende universet. Bedre synes det ikke at stå til med forståelsen. Den afstand, som sproget skaber for forståelsen, er det sproget og ikke universet der fylder op. Afstanden bliver til med det sproget

og vi med det producerer, ord, vendinger, forestillinger, begreber tanker osv., og som universet ikke kan trænge igennem. Universet kan ikke komme til.” (Løgstrup, 1998 s.17-18)

Det aspekt, fænomenologerne er enige i, i forhold til beskrivelsen af formidlingsbegrebet ovenfor, er fokuseringen på, at det er *formidlingen selv* som handling, der *er*. Ligesom vi ikke kan opsplitte sansningen i før og efter eller indre og ydre, kan vi heller ikke opsplutte handlingen og formidlingen i sådanne eller andre dimensioner. Men der er grundlæggende forskelle mellem det fænomenologiske udgangspunkt, og den opfattelse jeg ovenfor ønsker at belyse i forståelsen af og begrundelsen for dette. Fænomenologien bygger på en grundforståelse, der i de fleste tilfælde baserer sig på en opfattelse af identitetsforhold i forståelsen af ydre – indre, før – efter. Dvs. fænomenerne bliver derved grundlæggende forstået ved sig selv og lukket om sig selv. Dette indebærer, at man ikke her kan begribe forandringen som skabelsen af noget i egentligste forstand *nyt*. Som anført er dette i en forståelse af indre relationer netop hovedsagen at begribe. Dvs. en forståelse af at forandringen, fx i form af ny viden, kan pege ud over eller overskride den gamle viden, der var udgangspunktet og ikke blot gentage kendt viden på nye måder.

Et formidlingsbegreb, der formuleres på et sådant grundlag, kunne passende kaldes et generativt formidlingsbegreb, eller man kunne tale om *formidling som forandring*. Jeg bruger bevidst udtrykket forandring her og ikke udtrykket konstruktion, som det ellers, som tidligere anført, i tidens ånd kunne være nærliggende at anvende, da forandring *er* socialt konstruerende og socialt konstrueret. Men begrebet socialkonstruktivisme viser hen til en særdeles diffus og mangetydig sociologisk og socialpsykologisk diskussion, hvor sammenhængen mellem erkendelse og væren ofte bliver tilsvarende uklar, og hvor fundamentet er nomotetiske og essentielle anti-realistiske forståelser, som jeg som sagt ikke deler.

Men *et* vigtigt og centralt begreb i de fleste socialkonstruktivistiske positioner, der også vil være et uomgængeligt omdrejningspunkt i en formidlingsforståelse på et generativt og realistisk grundlag, er *magt*. Al formidling vil i en sådan forståelse være udtryk for eller afledninger af magtrelationer. Derfor vil man også altid skulle vurdere formidlingen i en magtoptik, der belyser hvad der postuleres om relati-

onen mellem formidlingen og virkeligheden. Og ikke kun i en magtoptik, men også i et etisk perspektiv. Dette vil være en særdeles vigtig pointe i en sådan formidlingsforståelse.

Lille sammenfatning

Der er i diskussionen ovenfor identificeret tre forskellige formidlingsforståelser, der, i relation til tilsvarende kommunikationsteoretiske- og videnskabelige traditioner og forskningstyper, er blevet benævnt som henholdsvis:

- Formidling som transmission
- Formidling som udveksling og tolkning af betydning
- Formidling som forandring

Væsenforskellene mellem disse formidlingsopfattelser er placeret på et metateoretisk plan i, om de opfatter formidlingsprocesser som ydre eller indre forhold mellem de delelementer, der indgår i dem. På et metodologisk niveau er der tidligere i henvisningerne til de forskellige forskningstyper beskrevet betydelige forskelle i synsvinkler med hensyn til de tre formidlingsforståelsers udgangspunkter. Sammenfattende kan man sige, at formidling set som transmission og formidling set som udveksling og betydningstolkning gensidigt udelukker hinanden metodologisk. Dette afspejles også i den meget vedholdende og omfangsrige diskussion og uenighed, der videnskabshistorisk har udfoldet sig mellem *forklarende* og *forstående* videnskabstraditioner og forståelser. Den centrale pointe i diskussionen her har været, at de begge ekskluderer og mister i deres selvforståelse det generative og forandrende aspekt ved formidlingsbegrebet, da begge traditioners forståelser af formidlingsprocesser baserer sig på en udvendighedslogik – ser forholdet mellem delene i en formidlingsproces som sekventielle ydre forhold. Modsat vil et generativt perspektiv på formidling ikke være ekskluderende i forhold til formidling opfattet som henholdsvis transmission og betydningstolkning. Forandringsprocesser kan ikke begribes uden, at der inddrages såvel beskrivende som fortolkende aspekter i dem.. *Disse er blot ikke i denne forståelse forandringsprocessers og dermed formidlingens grundlag.* En generativ formidlingsopfattelse indeholder således i en vis forstand i sin metodeopfattelse allerede de to andre formidlingsperspektiver i sig. Men på et såvel metateoretisk som metodologisk væsenforskelligt grundlag.

Perspektiver

Der er ikke i sig selv problemer i at operere med flere forskellige formidlingsforståelser i forhold til forskellige formidlingsgenstande og kontekster, på samme måde som der ikke er problemer i at anlægge forskellige forskningsmetoder på forskellige forskningsområder og -genstande. Det problematiske opstår, når der lægges formidlingsforståelser og forskningstyper ned over genstandsfelter og fænomener, der i deres væsen ikke lader sig udforske eller formidle med det valgte udgangspunkt.

Drejer det sig om forskningstyper er det en gammel og velkendt fortløbende problematik og diskussion. Hvilke metoder med hvilke paradigmatisk udgangspunkter m.v. kan bruges til at belyse hvad. En diskussion bl.a. videnskabsteorien tager sig af. Hvad formidlingsforståelser og former angår, er disse grundlagsdiskussioner ikke der ekspliciteret på samme måde, hvilket kommer til udtryk i den i indledningen anførte upræcise brug af begrebet. Det er således ikke i al almindelighed den samme formidlingsforståelse der tages udgangspunkt i, når talen er om fx informationsformidling og kulturformidling. Det er her min generelle påstand, at det er transmissionsforståelsen af formidling, vi møder i forbindelse med informationsformidlingen, og betydningstolkningens forståelse vi møder i forbindelse med kulturformidlingen. Det er der ikke i sig selv noget mærkeligt i, ligesom et eventuelt modsætningsforhold i det forståelsesmæssige grundlag i formidlingsbegreberne om henholdsvis informationsformidling og kulturformidling heller ikke i sig selv er et problem. Men det får betydelige konsekvenser, hvis den enes formidlingslogik og form lægges ned over den andens genstandsfelt og dennes væsenstræk.

Jeg vil som afrunding på denne artikel kort antyde konsekvenserne i denne principielle problematik ved, som et eksempel, at diskutere forholdet mellem formidlingen af information og formidlingen af viden. Problemstillingen kan ses som en *forkortelse* af ovennævnte generelle betragtning vedrørende information og kultur, idet jeg her implicit opfatter viden som kulturelt fænomen. Hvad sker der, når viden formidles gennem teknologisk formidlingsformer, der er den almindeligste formidlingsform, når det drejer sig om informationer?

Lyotard (2001) beskæftigede sig for 20 år siden med denne problemstilling, dvs. med hvordan teknologiske transformationer må forventes at få betydelig indflydelse på vidensformer og vidensdannelse:

Disse teknologiske forandrings indvirkning på vores viden forekommer at være betragtelig. Den er eller vil blive påvirket af dem i dens to vigtigste funktioner: forskningen og formidlingen af kundskaber (ibid. s. 12-13)

I denne generelle transformation forbliver vores videns natur ikke urørt. Den kan kun gå over i nye kanaler og blive operationel, hvis erkendelsen kan oversættes til informationskvantiteter.

... Såvel ”producenterne” af viden som dens brugere skal eller vil skulle have evnerne til i disse sprog at oversætte det, som de første forsøger at udtænke, de andre at lære ... Med informatikkens herredømme er der en vis logik, som tvinger sig igennem..

Man kan i så fald regne med en stærk udvendiggørelse af viden i forhold til den ”vidende”, hvor denne end befinder sig i erkendelsesprocessen (ibid. s. 14).

Transformationen af viden til information ser Lyotard som en bevægelse fra viden som en mental eller kulturel menneskelig kategori til en eksternaliseret og operationaliserbar kategori. I forhold til de formidlingsforståelser jeg har skitseret i denne artikel, bliver problemet at komplekse kulturelle fænomener, fx integreret i videnskategorier, i og med transformationen gennem en teknologisk formidlingsform, også tendentielt vil blive både forstået og tage form af dennes formidlingslogik dvs. kendetegnene ved en forståelse af formidling som transmission. Formidlingsformen er i sig selv udtryk for en instrumentalisering. Men formidlingsformen bidrager derudover også til, ifølge Lyotard, at viden i stigende omfang får vare-karakter, hvilket korresponderer operationelt med en transmissionsforståelse af formidling.

Man kan diskutere karakteren af det informationsbegreb Lyotard opererer med, og den betydning dette har for hans ræsonnementer. En sådan diskussion gennemfører Suhail Malik (Malik, 2005) og ender i en differentiering i flere informationsbegreber end Lyotard arbejdede med, men Lyotards pointer ovenfor fastholdes i Maliks konklusioner. Det interessante og centrale her er, at det er ved instrumentaliseringen

som sådan, at *viden bliver til information*. Dvs. en teknologisk instrumentel formidlingsform kan ikke formidle viden i den komplekse betydning af fænomenet også Lyotard benyttede sig af. Man kan måske sige at i det omfang formidlingen antager teknologiske former, skubbes viden ud af information og epistemologiske overvejelser af systemiske. Der er et indre forhold mellem form og substans. Den engelske sociolog og kulturteoretiker Scott Lash (Lash, 2002) udgav for et par år siden en bog, hvor han på sin måde har fremskrevet pointen hos Lyotard ovenfor. Lash’s udgangspunkt er en samtidskaraktistik, der fremhæver den stigende især *hastighed i information flow*, som det væsentligste kendetegn ved de teknologiske livsformer vi allerede i Lash’s optik er dybt integreret i i et samfund som vores. Denne *informationsorden* og de formidlings- og kommunikationsformer, der er forbundet hermed, har som konsekvens, ifølge Lash, en implosion af tid og rum, der forhindrer mulighederne for refleksion. Man kunne i forlængelse af citatet fra Løgstrup tidligere i artiklen sige, at kompressionen af tid og rum og den stigende informationsmængde og især hastighed i information-flow forhindrer, at vi kan komme på afstand, hvilket også Løgstrups ser som forudsætningen for, at vi kan reflektere og forstå. Muligheden for refleksion er således også forudsætningen for at kunne udøve kritik, i en traditionel forståelse af hvad dette betyder, dvs. i form af fx ideologikritik. Denne problemstilling bliver først reelt nærværende og påtrængende, hvis formidlingen ses på baggrund af en forståelse af relationen mellem formidlingsindhold og formidlingsform som et indre forhold.

Noter

1. Sådan som denne skelnen bruges af Kant. Østerbergs pointe i sin diskussion heraf er, at begrebet om syntese er tomt. En syntese er ikke andet end en anvendt analyse og en analyse ikke andet end en tænkt syntese. At syntetisere er at anvende en regel, at analysere er at finde en regel (ibid. S.11).
2. Fx poststrukturalistisk diskursteori (Laclau & Mouffe), kritisk diskursanalyse (Fairclough) og diskurspsykologi (Potter & Wetherell). Der er internt i disse grupperinger endvidere betydelige forskelle på forskernes tilgange og forståelser. En informativ redegørelse heraf findes hos Hjerrild (2005).

3. Løgstrup formulerer sig i en tysk inspireret fænomenologisk tradition. Fænomenologien i sin klassiske udgave (Husserl) er nærmest en identitetstænkning i Østerbergs terminologi. Dette opponerer Løgstrup imod, ligesom de fleste nyere fænomenologiske tænkere på hver deres måde gør det.

Litteratur

Connolly, W.E (1993). *The terms of political discourse*. Oxford: Blackwell.

Fiske, J (1990). *Introduction to communication studies*. London: Routledge.

Gudiksen, J (1980). Formidling og børnebiblioteksarbejde. *Biblioteksarbejde*, 2(3), 7-32.

Hegel, G. W. F (2005). *Åndens fænomenologi*. København: Gyldendal.

Hjerrild, M (2005). *The real is a space of communication. Diskursanalyser og kritik i informationsfundet*. Specialeopgave. Aalborg: Danmarks Biblioteksskole.

Honneth, A (1996). *The struggle for recognition: The moral grammar of Social conflict*. Cambridge: MIT Press.

Lash, S (2002). *Critique of information*. London: Sage Publications.

Launsø, L & Rieper, O (1995). *Forskning om og med mennesker. Forskningstyper og forskningsmetoder i samfundsforskningen*. København: NNF

Lyotard, J-F (2001). *Viden og det postmoderne samfund*. Aarhus: Slagmarks Skyttegravsserie.

Løgstrup, K. E (1998). *Ophav og omgivelse. Betragtninger over historie og natur. Metafysik III*. København: Gyldendal.

Malik, S (2005). Information and knowledge. *Theory, Culture & Society*. London: Sage. 22(1), 29-49.

Mead, G. H (1934). *Mind, Self and Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

Østerberg, D (1971). *Meta-sociologisk essay*. Oslo: Universitetsforlaget.

Østerberg, D (1996). *Socialfilosofi. Forståelsesformer. Samfunnsmotsetninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.